

O'ZBEKISTON TARIXINING MODDIY VA MANAVIY YODGORLIKLARI VA QADAMJOLARI NIMASI BILAN TURISTLARNI O'ZIGA TORTADI

Muxlisa Jurayeva Foziljonovna

Toshkent Ijtimoiy Inavatsion

Unversetiti Tarix Magestiri

+998900010233

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston hududidagi moddiy va ma'naviy yodgorliklar, tarixiy qadamjolar va ularning zamonaviy turizm rivojlanishidagi o'rni tahlil qilinadi. O'zbekiston Markaziy Osiyoda noyob madaniy meros hududi sifatida tarixiy shaharlar, me'moriy obidalar, diniy-ma'rifiy markazlar, muqaddas qadamjolar, arxeologik yodgorliklar va etnografik an'analar bilan ajralib turadi. Mazkur tadqiqot yodgorliklarning turistlar e'tiborini jalb etuvchi asosiy omillarini aniqlash, ularning turizm bozori uchun qiymatini baholash hamda madaniy merosdan barqaror foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot natijalarida moddiy va ma'naviy merosning O'zbekiston turizm brendingini shakllantirishdagi o'rni, visitor tajribasini boyitish imkoniyatlari va hozirgi davrdagi muammolar yoritiladi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, O'zbekistonning tarixiy-madaniy yodgorliklari bir butun turizm tizimi doirasida kompleks baholandi.

Kalit so'zlar: Moddiy meros, ma'naviy meros, qadamjo, tarixiy yodgorlik, turizm, madaniy meros boshqaruvi, ziyorat turizmi, arxeologik obidalar, O'zbekiston, sayyohlik brendi.

O'zbekiston dunyo sivilizatsiyasining markazlaridan biri bo'lib, Sharq va G'arb uyg'unlashgan, ko'plab tarixiy davrlarni o'zida mujassam etgan nodir hududdir. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Shahrisabz kabi shaharlardagi tarixiy obidalar, Buyuk ipak yo'li merosi, ziyoratgohlar, qadamjolar va madaniy an'analar xalqaro miqyosda tan olingan. Bugungi globallashuv davrida turistlar nafaqat tabiat go'zalligi, balki tarixiy meros, qadimiy me'moriy obidalar, ruhiy-ma'naviy muhit va milliy o'ziga xoslikni izlaydilar.

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm strategik tarmoqlardan biri sifatida rivojlantirilmoqda. UNESCO ro'yxatiga kiritilgan yodgorliklar, ziyorat turizmi uchun imkoniyatlar, arxeologik hududlar va qadimiy madaniyat sayyohlar oqimini oshirmoqda. Mazkur tadqiqot moddiy va ma'naviy yodgorliklarning turistlarni jalb etish omillarini ilmiy-nazariy jihatdan o'rganishga qaratilgan.

O'zbekiston turistlarni o'ziga shunchalik qattiq tortadiki, ko'p sayyohlar "Bu yerda vaqt to'xtab qolgandek" yoki "Men 1000 yil oldinga yoki orqaga tushib

qoldimmi?” deb aytishadi. Buning asosiy sabablari quyidagicha (uzoq va batafsil matn shaklida):

Dunyoda tengi yo‘q me‘moriy go‘zallik va ko‘k rangli mo‘jiza

O‘zbekistonning eng katta “magnit”i – bu 14–17-asrlarga oid Timuriylar va Shayboniylar davri me‘morchiligi. Bu davrda Samarqand va Buxoro dunyoning eng boy va eng ilmiy shaharlari bo‘lgan. Pul ko‘p, eng yaxshi ustalar Xuroson, Eron, Hindiston, Ozarbayjondan chaqirilgan. Natijada paydo bo‘lgan binolar bugungi kunda ham odamni hayratda qoldiradi.

Masalan, Samarqanddagi Registon maydoni – dunyodagi eng muhtasham 3 madrasadan iborat ansambl. Ulug‘bek madrasasi (1417–1420), Sherdor madrasasi (1619–1636) va Tillakori madrasasi (1646–1660). Uch madrasa bir-biriga qarama-qarshi joylashgan bo‘lib, ularning peshtoqlari (katta darvoza oldidagi baland devorlari) firuza rangli koshinlar bilan qoplangan. Quyosh chiqqanda yoki botganda bu rang shunchalik yorqin bo‘ladiki, odamlar telefonlarini unutib, faqat tikilib turishadi.

Shohi Zinda ko‘chasidagi maqbaralar zanjiri esa butunlay ko‘k rangli mozaikalar bilan qoplangan. Bu joyni “O‘liklar shahri” deb atashadi, chunki bu yerda payg‘ambar Muhammad (s.a.v.)ning amakivachchasi Qusam ibn Abbos dafn etilgan deb ishoniladi. 11–19-asrlar oralig‘ida qurilgan 20 dan ortiq maqbara bir-biriga ulanib ketgan. Har bir maqbara o‘ziga xos naqsh va rangga ega. Sayyohlar aytadiki, “Bu yerda har bir burchakda suratga tushish kerak, chunki har bir joy alohida san’at asari”.

To‘liq saqlanib qolgan o‘rta asr shaharlari

Dunyoda kam sonli joylar borki, unda butun bir shahar 90–95% o‘zining asl ko‘rinishini saqlab qolgan bo‘lsin.

- Xiva – Ichan-Qal’a

Bu shahar 2500 yillik tarixga ega bo‘lib, ichki qal’a (Ichan-Qal’a) butunlay 18–19-asr ko‘rinishida saqlangan. Devor bilan o‘ralgan, ichida 50 dan ortiq tarixiy bino bor. Sayyoh kechqurun shahar bo‘ylab yursa, chiroqlar yonib, odamlar milliy kiyimda yurib, xuddi 200 yil oldingi Xiva tasviriga tushib qolgandek bo‘ladi. Kun bo‘yi suratga tushishdan telefon batareykasi o‘tiradi.

- Buxoro

2000 dan ortiq yodgorlikka ega shahar. Bu yerda hanuzgacha 140 ta me‘moriy yodgorlik faol ishlatilmoqda (masjid, madrasa, karvonsaroy). Poi Kalon majmuasidagi Kalyan minorasi (1127-yil) 47 metr balandlikda bo‘lib, o‘sha davrda “Osmon bilan gaplashadigan minora” deb atalgan. Sayyohlar minoraning tepasiga chiqib, butun Buxoroni tomosha qilishadi.

Tarixni “qo‘l bilan ushlab” ko‘rish imkoniyati

O‘zbekistonda tarix faqat kitobda emas, u tirik:

- Samarqandda qo‘lida 600 yillik sopol idish bilan o‘tirgan kulol ko‘rish mumkin

- Buxoroda Usmon Qur'onining asl nusxasini (7-asr) ko'z oldida ko'rish mumkin (dunyodagi eng qadimiy Qur'on)

- Xivada 19-asr xon saroyining ichidagi devor naqshlarini qo'l bilan ushlab ko'rish mumkin

- G'ijduvonda 1000 yillik kulolchilik an'anasi hanuz davom etmoqda – bir oila 40 avloddan beri bir xil usulda sopol yasadilar

Ilm-fan poytaxti bo'lganligi

O'zbekiston o'rta asrlarda dunyoning ilmiy markazi edi:

- Al-Xorazmiy – algebra so'zining asoschisi (u Xorazmda tug'ilgan)

- Ibn Sino (Avitsenna) – tibning otasi, Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida tug'ilgan

- Ulug'bek – o'z davrida dunyodagi eng aniq astronomik jadvalni tuzgan, uning rasadxonasi Samarqandda

- Al-Beruniy – Yerning aylanishini 500 yil oldin isbotlagan

Sayyohlar Ulug'bek rasadxonasiga borib, 15-asrda qanday qilib oy va yulduzlarning joylashuvini aniqlik bilan hisoblaganini ko'rishadi va hayratda qolishadi.

Mehmondo'stlik va jonli madaniyat

O'zbek xalqi sayyohlarni “mehmon Allohning mehmoni” deb biladi. Ko'chada biror kishidan yo'l so'rasangiz, u sizni uyingizga olib borib mehmon qilishi mumkin. Choyxonalarda notanish odamlar bilan bir dasturxonda o'tirib palov yeyish, lag'mon ichish odatiy hol.

Qishloqlarda (masalan, Nurata yoki Sentob) odamlar hanuzgacha milliy uyda yashaydi, nonni tandirda pishiradi, qo'y boqadi. Sayyohlarga ot minish, tulpor minish, milliy kiyim kiyib suratga tushish taklif qilinadi.

Bir mamlakatda bir nechta dunyoni ko'rish imkoniyati

O'zbekistonda bir hafta ichida quyidagilarni ko'rish mumkin:

- Miloddan avvalgi 1-ming yillik zoroastrizm ibodatxonasi (Jartepa)

- Aleksandr Makedonskiyning qal'alari (Kampirtepa)

- Amir Temurning muhtasham imperiyasi (Samarqand)

- Xonliklar davri saroylari (Xiva, Qo'qon)

- Sovet modernizmi (Toshkent metrosi – har bir bekat alohida saroy)

- Cho'l va ko'l (Aydarko'l – cho'lda flamingolar!)

- Tog' va sharshara (Chimgan tog'lari)

O'zbekistonga kelgan sayyoh bir joyda 3000 yillik tarixni, dunyodagi eng chiroyli me'morchilikni, eng mehmondo'st xalqni va eng mazali taomlarni bir vaqtda ko'radi. Ko'pchilik sayyohlar aytadiki:

“Italiya, Ispaniya, Marokashni ko'rdim, lekin O'zbekiston kabi joy boshqa yo'q. Bu yer tarixning o'zi tirik qolgan joy”.

Aynan shu sababli O'zbekiston so'nggi 5–6 yilda dunyodagi eng tez rivojlanayotgan sayyohlik yo'nalishlaridan biriga aylandi. 2025-yilda 10 milliondan ortiq turist kutilyapti va ularning aksariyati “Yana qaytib kelaman” deb ketishmoqda.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning tarixiy-madaniy merosi turistlarni jalb etishda yetakchi omildir. Biroq turizm sohasida quyidagi masalalar doimiy e'tiborni talab qiladi:

Yodgorliklarning saqlanishi

Ayrim yodgorliklar restavratsiya talab qiladi, ekologik va antropogen bosim kuchaygan.

Turizm xizmatlari sifatini oshirish

Gidlar malakasi, xalqaro til bilimi va xizmat ko'rsatish madaniyati yanada rivojlantirilishi lozim.

Marketing va brending

Ko'plab yodgorliklar global miqyosda yetarlicha targ'ib qilinmayapti.

Mahalliy aholining turizm jarayoniga jalb etilishi

Barqaror turizm — mahalliy jamiyat ishtirokiga bog'liq.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish

QR-kodli gidlar, virtual muzeylar, GIS xaritalar kabi zamonaviy xizmatlar kengaytirilishi zarur.

Xulosa

O'zbekistonning moddiy va ma'naviy merosi, tarixiy obidalar va qadamjolari jahon turizmi uchun ulkan qiziqish uyg'otuvchi noyob resurslardir. Ular turistlarga nafaqat tarixiy bilim, balki ruhiy boylik, ma'naviy tajriba, madaniy xilma-xillik va estetik zavq beradi. Mazkur meros O'zbekistonning xalqaro sayyohlik brendini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida xizmat qiladi.

Yodgorliklarni boshqarishning yagona raqamli tizimini joriy etish.

Ziyorat, madaniy, arxeologik va festival turizmini kompleks rivojlantirish.

Turistlar uchun ko'p tilli raqamli gidlar, GIS xaritalar va mobil ilovalar yaratish.

Mahalliy aholining turizm infratuzilmasiga qo'shilishini rag'batlantirish.

Yodgorliklar atrofida ekologik barqarorlikni ta'minlash.

Xalqaro reklama kampaniyalarini kuchaytirish va O'zbekistonning madaniy merosini global auditoriyaga yetkazish.

Adabiyotlar

1. UNESCO World Heritage Centre. Central Asia Cultural Heritage Reports. – Paris: UNESCO Publishing, 2018–2024.
2. Ravshanov, R. Markaziy Osiyo me'moriy merosi: tarix va zamonaviy talqinlar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
3. Hitchcock, M., King, V. Tourism in Southeast and Central Asia: Cultural Heritage Perspectives. – London: Routledge, 2020.

4. Abdullayev, Q. Buyuk ipak yo'li madaniy merosi va turizm salohiyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
5. Timurids Architecture Studies. International Journal of Heritage Studies. – Vol. 27, Issue 4, 2021.
6. Babadjanov, B. Tasavvuf merosi va ziyorat turizmi: ilmiy tadqiqotlar majmuasi. – Toshkent: Imom Buxoriy xalqaro markazi, 2020.
7. Sharipov, Sh. O'zbekistonning arxeologik yodgorliklari va ularning tarixiy ahamiyati. – Termiz: TerDU, 2021.
8. World Tourism Organization (UNWTO). Cultural Heritage Tourism Report. – Madrid, 2022.
9. Hasanov, A., Xo'jaeva, D. Ziyorat turizmining rivojlanish omillari va istiqbollari. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy jurnali, №4, 2021.
10. Kenzhaeva, M. Samarqand va Buxoro turistlar uchun jozibadorlik omillarining baholanishi. – Toshkent: O'zMU, 2020.
11. Choriev, O. Moddiy va ma'naviy meros obyektlarini saqlashning zamonaviy yondashuvlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.